

Nu kommer Bonden – Bondepolitik mellem social bevægelse og parlamentarisk politik i 1848

af ANNE ENGELST NØRGAARD

SLAGMARK #71
SIDER: 129-144

'Nu kommer Bonden'. Med disse ord indledte Asmund Gleerup sin tale ved Skydebanefesten 23. Nov. 1845. Her havde liberale borgere taget initiativ til fest for en 13 mand stor bondedeputation, som havde afleveret en petition til Christian VIII med over 9.000 underskrifter imod *Bondecirkulæret*. På Skydebanen, hvis rester endnu kan ses ved Skydebanemuren og i Skydebanehaven på Vesterbro i København, fejrede 130 borgere og bønder fra Københavns omegn deputationen (Jensen, 1921-23, s. 207-8). Festen blev starten på et større samvirke mellem københavnske liberale og politisk aktive i bondestanden, som senere spillede en afgørende rolle for afskaffelsen af enevælden i 1848. Af dette voksede Bondevennernes Selskab, en af Danmarks tidligste sociale bevægelser.

Bondevennernes Selskab blev stiftet i København 5. maj 1846. Selskabet opnåede stor tilslutning blandt landbefolkningen på Sjælland og øerne, og det spillede en afgørende og dagsordensættende rolle i det tidlige folkestyres historie. Selskabet havde som sit erklærede mål at arbejde for emancipationen

af bondestanden og blev Danmarks første partilignende organisation.¹

Med sit ønske og krav om at repræsentere en bestemt klasses interesser brød selskabet med datidens organisations- og offentlighedsformer, hvilket også skabte betydelig furor blandt de etablerede eliter. Opstandelsen blev kun større, da selskabets bestyrelse i august 1848 erklærede, at man gik ind i valgkampen til den grundlovgivende rigsforsamling med det formål ”efter Evne at bidrage til det bedst mulige Udfald i demokratisk Retning af de forestaaende Valg” (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 23). Sammenkoblingen af selskabets sociale program og dets forsøg på at repræsentere en bestemt klasses interesser i parlamentet var et afgørende nybrud i måden at tænke og handle politisk på. Hermed insisterede selskabet på, at den sociale kamp netop var en parlamentarisk, politisk kamp.

Fortællingen om Bondevennernes Selskabs transformation fra social bevægelse til aktør i den nye parlamentariske politik afdækker et hjørne af historien om, hvordan det politiske felt blev udfordret, afprøvet og udvidet i kølvandet på revolutionsbølgen 1848 i Europa. I disse år ved midten af det 19. århundrede afskaffedes enevælden i en række stater i Europa, hvilket bl.a. fik den konsekvens, at nye politik- og organisationsformer kunne tænkes og udvikles.

Gennem en analyse af Bondevennernes Selskab som social bevægelse vil jeg i denne artikel argumentere for, at selskabets, og hermed bondestandens, indtræden på den parlamentariske scene var båret af en insisteren på, at selskabet repræsenterede en bestemt klasse, og at det netop var dette, som gjorde selskabet berettiget til at deltage i den nye parlamentariske politik. Hermed udfordrede selskabet i praksis den liberalt definerede borgerlige politikforståelse, der havde udgjort en væsentlig del af dets eksistensgrundlag i de første par år. Jeg skal først argumentere for, at selskabet i løbet af få år, fra dets stiftelse i 1846 til valgkampen i 1848, udviklede sig fra at udgå af en liberal strømning til at blive en social bevægelse med et klart klassemæssigt udtryk. I forlængelse heraf argumenterer jeg for, at bevægelsen herfra fandt et anderledes udgangspunkt til at træde ind i den nye politiske virkelighed. Iværksættelsen af en valgkampagne til den grundlovgivende rigsforsamling var en helt afgørende begivenhed i selskabets transformation fra social bevægelse til parlamentarisk aktør. Endelig vil jeg gennem en analyse af

selskabets deltagelse i valgkampen 1848 argumentere for, at selskabet og bladet *Almuevennen* radikaliseredes i takt med, at de udfordrede og bidrog til udvidelsen af den borgerlige politiske sfære.

DEN SOCIALE OG POLITISKE BEVÆGELSE

Sociologen Peter Gundelach har argumenteret for, at sociologiens undersøgelse af sociale bevægelser med urette har overset de bondebevægelser, der ligger forud i tid for arbejderbevægelsen, som sociologien primært har beskæftiget sig med (Gundelach, 1990, s. 390). At Bondevennernes Selskab netop fortjener at blive undersøgt som social bevægelse, vil jeg også argumentere for.

Bondevennernes selskab blev til på initiativ fra københavnske liberale, som i 1830'erne og -40'erne havde udfordret den enevældige statsmagt. Førende liberale så i selskabet en mulighed for at give den allerede mobiliserede bondestand på Sjælland og øerne et samlet udtryk og samtidig en mulighed for at samle større befolkningsmæssig opbakning til deres liberale program (Jensen, 1934, s. 521). Det indebar ønsker om at knytte Slesvig tættere til kongeriget og om en fri forfatning – to sager, som et højlydt mindretal i især København talte for. Ved stiftelsen af selskabet søgte de liberale således at danne en forening, som henvendte sig til og repræsenterede en bestemt social stand forskellig fra det borgerskab flertallet af de liberale stammede fra. I 1848 løsrev selskabet sig fra sin binding til de københavnske liberale og fik et klarere udtryk som netop social bevægelse, hvilket jeg skal vende tilbage til. Denne udvikling fulgtes af selskabets forsøg på at blive en politisk spiller i den nye parlamentariske politik, hvor selskabet ønskede at repræsentere bondestanden. Hermed er historien om Bondevennernes Selskab i årene omkring 1848, på én gang historien om en politisk strømning – liberalismen – der fik en social profil, og herefter en social bevægelse, som legitimerede sin deltagelse i den parlamentariske politik med sin klassebevidsthed.

Overalt i Europa bød 1848-revolutionerne på en udvidelse af det politiske rum i mere end en forstand. Den enevældige magt, som hidtil havde regeret i langt de fleste stater, blev væltet til fordel for konstitutionelle monarkier og folkevalgte nationalforsamlinger. 1848 medførte en eksplosion i de politiske foreninger og den trykte presse; fænomener som bredte sig fra byerne til landet. I tyske

stater, i Frankrig og i det Habsburgske rige var der bondeuroligheder (Haupt & Landgewiesche, 2001, s. 18; Sperber, 2005, s. 157-190; Landgewiesche, 2001, s. 136-137). Danmark oplevede også enkelte bondeuroligheder i 1840'erne (Jensen, 1921-23, s. 188; Bjørn, 1985), men frygten for bondeuroligheder fyldte meget mere end de forholdsvis begrænsede uroligheder, man oplevede især på Sjælland.

'Bondeuroligheder' betegner et før-moderne fænomen i den forstand, at de ikke beroede i en politisk ideologi eller var motiveret af konkrete politiske krav – ej heller var de oprørske bønder forenet som bevidst bondestand *für sich*, dvs. som selvbevidst klasse, i større nationalt omfang. Man plyndrede det lokale gods, drev skovhuggeren, skatteopkræveren eller pengeudlåneren ud af området, beslaglagde skovhugst mm. Hermed gjorde man modstand mod den lokale magt, men uden et artikuleret ønske om en ny samfundsorden (Sperber, 1991, s. 53). Når generelle politiske krav en sjælden gang blev udtrykt, var det typisk ønsker om at vende tilbage til 'de gode gamle dage' uden nærmere antydning af, hvad det så indebar (Dipper, 2001, s. 416, 420-22).

Samtidig blev de europæiske nationalforsamlinger i 1848 en anledning til en inkludering af bondestanden i en ny politisk offentlighed, idet bønder ofte var repræsenteret i disse parlamenter (Kořalka, 2001, s. 159). I mange stater blev den traditionelle bondeuro herved afløst af en indlemning af bondepolitikken i det borgerlige politiske system.

Udviklingen i Danmark fulgte med den generelle politiske udvikling i Europa i årene omkring 1848-revolutionerne, dog med den tilføjelse, at bønder i de skandinaviske lande i højere grad var integreret i de politiske begivenheder i 1848 end i resten af Europa (Haupt og Landgewiesche, 2001, s. 7).

Bondevennernes selskab blev i Danmark begyndelsen til enden på den traditionelle bondeuro. Allerede fra selskabets stiftelse søgte bestyrelsen at samle al bondepolitisk aktivitet i selskabet, hvilket man havde stor succes med. I 1850 var de fleste landkommunale initiativer knyttet til selskabet, som via sin topstyrede struktur, sin ageren på den parlamentariske scene og sit organ *Almuevennen* gav bondestanden et samlende udtryk i den politiske offentlighed.

BONDEVENNERNES SELSKAB

Mens selskabet som sagt blev til på initiativ fra københavnske liberale, lå stiftelsen i en bredere forstand i forlængelse af en større politisk aktivitet blandt bondestanden i 1840'erne. Denne aktivitet bestod især i dannelsen af landkommunalforeninger, brandassuranceforeninger samt indsendelse af adresser til stænderforsamlingerne. Denne mobilisering fulgte den generelle velstandsstigning for gårdmandsklassen (Neergaard, 1892, s. 32).²

Selskabets erklærede mål var at sikre bondestandens sociale og økonomiske vilkår.³ Selskabets program videreførte i store træk tanker, der var udtrykt af politisk aktive blandt bondestanden i 1840'erne (Jensen, 1934, s. 523). Det vigtigste punkt var afviklingen af fæstesystemet. Her ønskede man, at de bønder, som endnu fæstede jord af en godsejer – et system, som var særlig udbredt på Sjælland og øerne – kunne overgå til selveje. Dette punkt vakte betydelig røre blandt godsejerstanden, da det rejste spørgsmål om ejendomsretten til den jord, bønderne fæstede. Da Godsejerforeningen blev stiftet i 1843, var det en reaktion på agitationen for afvikling af fæstevæsenet i landbefolkningen, som Bondevenneselskabet gav et samlet udtryk fra 1846 og frem (Clemmensen, 1974, s. 30).

Den 5. maj 1846 stiftedes Bondevenneselskabet med en bestyrelse, som foruden to medlemmer fra Holbæk amts landkommunalforening tilhørte liberale cirkler i København – altså borgerskabet (Larsen 1972, s. 22).⁴ Ved de politiske omvæltninger i marts 1848 og den følgende splittelse i den liberale opposition blev selskabets bestyrelse mere entydigt bondepolitisk i takt med at de fleste af dets borgerlige medlemmer trådte ud. Den 25. maj 1848 fik selskabet en ny bestyrelse med et flertal af erfarne bondepolitikere, som havde rødder i det landboorganisatoriske og landpolitiske liv (Larsen, 1972, s. 64-66).⁵ Udviklingen i bestyrelsens sammensætning var et udtryk for, at selskabet fik et mere entydigt udtryk som social bevægelse af og for bondestanden.

Selskabet var inddelt i forskellige distrikter, men den politiske linje blev udelukkende tegnet af bestyrelsen. Selskabet fik relativt hurtigt skabt en fungerende og vidtfavnende organisation i de sjællandske landdistrikter, bl.a. ved at knytte en række ledende kræfter fra lokale landboforeninger til selskabet. Hermed formåede selskabet at kanalisere al væsentlig bondepolitisk aktivitet

over i selskabet i løbet af dets første år. De eksisterende landboforeninger fungerede primært som basis for hvervningen af medlemmer. I sommeren 1846 var ca. 3000 medlemmer indtegnet, i sommeren 1847 ca. 5600 og mod slutningen af 1848 var tallet steget til mellem 8000 og 10.000 (Larsen, 1972; Jørgensen, 1979). Medlemsskaren bestod af gårdmænd og husmænd.

EUROPÆISK REVOLUTION - REFORMERING AF STYREFORMEN

Da Bondevenneselskabets bestyrelse i september 1848 udgav pjecen *Om Valgene til Rigsforsamlingen* (Bondevennernes Selskab, 1848), som jeg her skal behandle, var det i en markant anderledes politisk situation end den, selskabet var blevet stiftet under godt to år tidligere. I januar havde den gamle konge, Christian VIII, udsendt *Januarreskriptet* som åbnede muligheden for en forfatningsændring og afskaffede de tidligere begrænsninger på trykkefriheden. I kølvandet herpå havde selskabet inkluderet ønsket om at arbejde for bondestandens politiske ligestilling med de andre samfundsklasser i sit program. I februar brød revolution ud i Paris, som snart spredte sig til resten af Europa og hvis dønninger var medvirkende til afskaffelsen af enevælden i Danmark.

Den nye konge, Frederik VII, afskaffede enevælden i marts 1848, hvorefter det nyligt sammentrådte Martsministerium tog initiativ til en grundlovgivende rigsforsamling, som skulle behandle og vedtage en grundlov for kongeriget. Valgene skulle stå 5. oktober og blev anledning til, at Bondevennernes Selskab endelig trådte i karakter som bondestandens politiske repræsentant.

VALGKAMPEN SKYDES I GANG

Valgkampen til den grundlovgivende rigsforsamling blev en afgørende begivenhed i selskabets transformation til en tidlig form for politisk parti, som repræsenterede en bestemt klasse i det nye folkestyre. Valgkampen blev skudt i gang med en artikel i *Almuevennen* den 21. juli 1848.

Almuevennen var blevet stiftet i 1842 og fungerede fra selskabets stiftelse i 1846 som selskabets officielle organ (Om: *Almuevennen*, i.d.). Forholdet mellem selskabets bestyrelse og redaktionen var dog noget uafklaret. *Almuevennen*

blev udgivet af skomager I.A. Hansen, som også var redaktør for bladet, og som sandsynligvis forfattede ovennævnte artikel og den artikelserie, der fulgte.⁶ I.A. Hansen var medlem af selskabet: Fra 1851 blev han medlem af selskabets bestyrelse, og fra 1853 Bondevennernes leder i folketinget og hermed blev han ”Danmarks første ledende parlamentariker fra almuen” (Vammen, 2011, s. 256).

I artiklen fra den 21. juli opfordrede *Almuevennen* bondestanden til at tage sit ansvar som vælgere alvorligt ved de kommende valg til den grundlovgivende rigsforsamling. Det blev i den forbindelse fremført, at de bønder, der tidligere havde stemt ved valgene til de rådgivende stænderforsamlinger⁷ ikke havde kunnet finde kandidater ”de kunde stole paa”, og derfor ofte havde valgt ”kjoleklædte Folk” eller mænd af egen stand, som havde ladet sig forlede af ”Herrernes Haandtryk og Smiger” til at stemme imod deres egen stands interesser. Derfor var det nu på tide, at bondestanden valgte ”de Mænd, som den kunde stole paa i Landbosagerne” (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 1-3). Ved at opfordre til ikke længere at vælge *kjoleklædte folk* og i stedet vælge mænd som bondestanden *kunne stole på*, afviste forfatteren, at de københavnske borgere, der hidtil havde domineret den politiske offentlighed i København og havde taget initiativ til stiftelsen af selskabet, skulle kunne repræsentere bondestanden – de kunne ikke repræsentere bønderne.

Opfordringen blev fulgt af en liste over alle de mænd, man frarådede læserne at stemme på – mænd, der var blevet ”Sandheden utro” på stænderforsamlingerne i foråret 1848. Heriblandt var flere prominente liberale personligheder. Artiklen skabte betydelig furor. Blandt andet affødte den en række artikler i det liberale dagblad *Fædrelandet*, hvormed en egentlig strid mellem de to blade udviklede sig. Senere gik Bondevenneselskabets bestyrelse direkte ind i striden ved at offentliggøre en erklæring i *Almuevennen* 11. september, hvori man gentog *Almuevennens* oprindelige opfordring og tilføjede, at det nu var optaget i selskabets program, at det ”efter Evne vilde arbeide for de forestaaende Valgs bedst mulige Udfald i demokratisk Retning.” (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 25-26). Tidligere i 1840’erne havde *Almuevennen* været i myndighedernes søgelys for at opildne til uro i landdistrikterne, hvilket havde påkaldt sig centraladministrationens opmærksomhed (Jensen, 1921-23). Bladets klare afstandtagen til førende liberale politikere i sommeren 1848 var udtryk for en radikaliserings af bladets standpunkt.

Senere i september udgav Bondevennernes Selskab pjecen *Om Valgene til Rigsforsamlingen*, som samlede udvalgte artikler fra striden mellem *Almuevennen* og *Fædrelandet*. Den 26 sider lange pjeces indeholdt 13 artikler, hhv. 9 og 4 artikler fra *Almuevennen* og *Fædrelandet*, – korrekt gengivet efter originalerne, trykt mellem den 21. juli og 11. september 1848. Pjecen var selskabets eneste udgivelse fra dets stiftelse til 1850 og danner udgangspunkt for den følgende analyse. Det er ikke lykkedes mig at finde materiale, der belyser selskabets hensigt med at publicere pjecen, men siden selskabet ellers ikke udgav noget, har man formentlig tillagt striden mellem *Almuevennen* og *Fædrelandet* væsentlig betydning. Jeg finder det nærliggende at tro, at selskabet med udgivelsen netop har villet gengive forløbet, da det var heri selskabet trådte i karakter som erklæret demokratisk, politisk repræsentant for bondestanden.

OPGØR MED BORGERSKABETS POLITIK

Afvisningen af de *kjoleklædte* liberale vakte ikke bare postyr i den af borgerskabet dominerede offentlighed, fordi *Almuevennens* artikel var fornærmende over for navngivne personer – den vakte postyr, fordi den udfordrede de nationalliberales politiske grundsyn som sådan, og *Fædrelandets* kraftige reaktion bør naturligvis læses i denne kontekst.

Betegnelsen 'de nationalliberale' anvendes oftest for den politiske bevægelse eller strømning, som satte et helt afgørende præg på dansk politik i midten af det 19. århundrede. Allerede fra de tidlige 1830'ere begyndte en liberal opposition til det enevældige system at vokse frem i købstæderne og især København, og først efter tabet af Slesvig-Holsten i 1864, hvilket blev knyttet tæt sammen med den nationalliberale politik, mistede de nationalliberale deres ledende position i dansk politik. De nationalliberale tilhørte borgerskabet, og blandt dem var flertallet akademikere og embedsmænd (Bagge, 1969).

De nationalliberales politikforståelse, praksis og idealer var influeret af de generelle strømninger og ideer, som inspirerede liberale Europa i perioden *Vormärz* (1830-1848). De læste og var ofte også i dialog med tidens store filosofiske og politiske begavelser, hvorfor deres opfattelse af politik, også i meget højere grad end landbopolitikernes, var grundet i teoretiske

overvejelser. Da suveræniteten ifølge tidens tænkning lå hos folket, var det naturligt for de nationalliberale at kæmpe for en fri forfatning, som indeholdt bestemmelse om en folkevalgt rigsdag, der sammen med kongen skulle forvalte den lovgivende magt. Hermed kunne man sikre, at lovgivningen, og dermed den førte politik, var i overensstemmelse med den *sande folkevilje*, at den var *fornuftig og retfærdig*.

Folket eller folkets kerne bestod for de nationalliberale først og fremmest af den højere middelstand, altså den befolkningsgruppe de selv tilhørte. Grundet sine studier og generelle oplysningsniveau var middelstanden i stand til at løfte sig over forskellige interesser og gennem en upartisk diskussion finde frem til det sande, gode og skønne (Friisberg, 2003, s. 298-300). Disse tanker dannede grundlag for de nationalliberales forestilling om rigsdagens fremtidige funktion, der, i tråd med idealerne for den borgerlige offentlighed, skulle bestå af borgere, som gennem deres indsigt og den fornuftige, oplyste diskussion kunne repræsentere alle samfundets interesser og finde frem til den lov, der tjente almenvellet bedst. Hermed skulle rigsdagen altså også være hævet over forskellige klasseinteresser.

Det var således denne indstilling, Bondevennerne udfordrede med erklæringen om at ville repræsentere en bestemt klasse på den grundlovgivende forsamling. Valgkampen til den grundlovgivende rigsforsamling fastslog hermed endegyldigt splittelsen af den tidligere alliance mellem nationalliberale og bondestand.

Fædrelandet var stiftet af C.N. David i 1834 og blev i 1839 omdannet til et mere liberalt dagblad af en ny udgiverkreds omkring Orla Lehmann og J.F. Gjørdwad. Kredsen herom førte an i den liberale opposition i enevældens sidste år. I takt med splittelsen af den liberale opposition indtog *Fædrelandet* en mere midtersøgende kurs. I 1848 var digteren Carl Ploug redaktør. Det står ikke klart, hvem der forfattede de anonymt publicerede artikler fra *Fædrelandet*, dog har det sandsynligvis været en eller flere personer tilhørende redaktionens tætte kreds.

Fædrelandet svarede *Almuevennen* og Bondevennernes Selskab – som blev anklaget for at stå bag artiklerne – igen med en række artikler, der søgte at tilbagevise *Almuevennens* påstande om, at en række stænderdeputerede skulle have været friheden og sandheden utro. Samtidig anklagede man

Almuevennen for at mislede sine læsere – de mindre politisk dannede – og endelig søgte *Fædrelandet* at så tvivl om *Almuevennens* motiver for de trykte artikler.

ADGANG TIL DET POLITISKE

Et væsentligt led i *Fædrelandets* angreb på *Almuevennens* artikler gik på, at det var uklart om bladet handlede på vegne af Bondevennernes Selskabs bestyrelse, når det opfordrede til at stemme på nogle bestemte kandidater (som hørte til selskabets medlemmer), og frarådede andre. Her antydede *Fædrelandet*, at bladet handlede på vegne af selskabet; ”at en lagt Plan ligger paa Bunden af dette Skridt” – hermed sagt, at Bondevennernes selskab stod bag offentliggørelsen af artiklerne, og at de indebar en skjult dagsorden. Idet det fremhævedes, at *Almuevennen* var organet for Bondevennernes Selskab, konkluderede *Fædrelandet*, at

dersom den [*Almuevennens* artikel] ikke var et Produkt af en begavet, men ikke meget indsigtfuld Mands [I.A. Hansen] feilagtige, overilede Betragtning, men Resultatet af en Overveielse mellem Mænd, der ere i Besiddelse saavel af større Indsigt som af megen Tillid i den Kreds, hvor de nærmest virke; dersom den kort sagt, ikke var ”*Almuevennens*” terroristiske Indfald, men ”*Bondevennernes*” overlagte og beregnede Valgprogram, saa vilde den unegtelig have megen Krav paa almindelig Opmærksomhed. (*Bondevennernes Selskab*, 1848, s. 9)

Sagens kerne var altså, om Bondevennernes Selskab havde et *overlagt valgprogram*. Problemet var ikke blot, at flertallet af *Almuevennens* foreslåede kandidater var landbodeputerede uden politisk dygtighed, men det, at Bondevennernes Selskab grundet ”sin fortræffelige Organisation” og ”sit store Medlemstal” ville kunne udøve stor magt på de forestående valg. Ydermere forekom det *Fædrelandet* at være ”et meget betænkeligt Skridt” for Bondevennernes Selskab at tage, hvis den gik ind i valgkampen. Selskabet havde jo netop som sin opgave at arbejde for ”Bondestandens sociale og politiske Ligestillelse med de øvrige Statsborgere, navnlig ved at fremkalde

Reformer i Landbolovgivningen”, hvorfor spørgsmålet om kongevalgene og i det hele taget den kommende grundlov ikke vedkom selskabet overhovedet. Da den grundlovgivende rigsforsamling ikke skulle beskæftige sig med landbosagerne, bevægede selskabet sig således uden for sit formål. Derfor opfordrede *Fædrelandet* selskabets bestyrelse til at stå frem og tydeligt erklære, hvorvidt selskabet ville søge at indvirke på valgene (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 8-10).

Det var altså ikke eksistensen af en politisk bondebevægelse som sådan, der var problemet, det var muligheden for, at en bevægelse, der repræsenterede og arbejdede for en bestemt stands interesser skulle finde på at beskæftige sig med andre politiske sager end dem, der direkte vedrørte denne stand. Sagt på en anden måde: Bønderne skulle ikke beskæftige sig med forhold, de ikke havde forstand på.

Bondevennernes og *Almuevennens* svar viser interessant nok, at Bondevennerne accepterede *Fædrelandets* argument, idet de fremførte for, at det netop var selskabets involvering i landbosagerne, som gjorde dem berettigede til at repræsentere bøndernes interesser i spørgsmålet om grundloven.

Her var tale om en ændring i selskabets forståelse af sig selv som politisk repræsentant for bondestanden. Før 1848 havde det været bestyrelsen magtpåliggende at understrege, at selskabet ikke beskæftigede sig med 'politik'. Ved selskabets årsmøde den 23. juli 1847 gjorde bestyrelsesmedlemmerne Orla Lehmann og A.F. Tscherning det begge klart, at bestyrelsen ikke kunne arbejde for en indførelse af valgbarhed for alle myndige mænd til stænderforsamlingerne på forespørgsel fra et medlem fra Falster, da dette var et 'politisk spørgsmål' og derfor lå uden for selskabets rammer (Larsen, 1972, s. 28). Når selskabet markerede sig stærkt her, har det nok ikke mindst været af hensyn til frygten for, at kongemagten skulle gribe ind og lukke selskabet, ligesom man havde gjort over for en række andre politiske bevægelser i 1840'erne. Uanset motiv for denne markering, er det værd at bemærke, at selskabet i 1846 tydeligt skelnede mellem det at være et selskab, som arbejdede for bondestandens emancipation og det at arbejde 'politisk'. Dette ændrede sig i 1848.

Fædrelandets opfordring blev først mødt af en artikel ved selskabets formand, Balthazar Christensen, som den 31. juli 1848 i *Almuevennen* erklærede, at han

personligt var enig i *Almuevennens* artikler, men at disse ikke havde været kendt af selskabets bestyrelse, og at bestyrelsen i øvrigt snarest muligt ville diskutere sin stillingtagen til de forestående valg (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 10). Hernæst kunne *Almuevennen* den 18. august offentliggøre en erklæring fra selskabets bestyrelse om, at man ved et møde den 13. august enstemmigt ”i Anledning af ’Fædrelandets’ Angreb” havde vedtaget, at man heller ikke mente at kunne tilråde valget af mænd, der havde stemt for kongevalgene ”uden forsaavidt ikke mere demokratiskindede Kandidater maatte kunne erholdes” og at man havde besluttet ”efter Evne at bidrage til det bedst mulige Udfald i demokratisk Retning af de forestaaende Valg” (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 23). Endelig bragte *Almuevennen* den 11. september 1848 en længere erklæring fra bestyrelsen, hvori man redegjorde for sine grunde hertil. Denne erklæring afsluttede artikelsamlingen. Til begrundelse for Bondevennernes overgang til erklæret politisk bevægelse, blev det den 7. august i *Almuevennen* fremført, at ”det beror jo netop paa de Resultater, Rigsforsamlingen kommer til, om den nye Forfatning bliver saaledes, at Bondestanden under den kan opnaae Ligestillelse med de øvrige Statsborgere og Reformer i Landbolovgivning” hvorfor man hermed opfordrede selskabets bestyrelse til at ”arbejde hen til afgjort demokratisk Valg, for derigennem at opnaae en saa demokratisk Forfatning, at de store Landboreformer under den kunne gennemføres” (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 20-21). En lignende argumentation gentog selskabets bestyrelse i erklæringen den 11. september:

Det vilde da vel ogsaa – efterat en repræsentativ Forfatning var bebudet og efterat Selskabets Hovedopgave, Bondeemancipationen, altsaa lokalt og legalt kun turde søges løst gennem Folkerepræsentationen, - været mere, end besynderligt, om Bestyrelsen noget Øieblik skulde kunnet overse, at en sand Folkerepræsentations Tilstædebringelse nu maatte være Selskabets første og nærmeste Formaal, idet selve Bondeemancipationen kun derefter og igiennem denne Repræsentation vilde være at opnaae. (Bondevennernes Selskab, 1848, s. 25)

Heraf ses det, at det ifølge Bondevennernes ræsonnement netop var på

grund af spørgsmålet om landboforholdene og ønsket om gennemgribende landboreformer, at selskabet kunne legitimere sin deltagelse i valgkampen. Idet landboforholdene ville blive væsentligt påvirket af den kommende forfatning, og at det nu var gennem folkerepræsentationen, man skulle søge at nå emancipationen af bonden, var det ifølge selskabet dets pligt at arbejde for bondestandens interesser ved valget. Ræsonnementet var således, at den ændrede politiske situation, hvor lovgivningsmagten var delt mellem kongen og en valgt forsamling, nødvendiggjorde, at selskabet søgte at kæmpe for bondestanden ved at repræsentere den i parlamentet. De nationalliberales politik-ideal lykkedes således ikke overført fra den sene enevældes offentlighed til perioden efter 1848.

Som sagt så gjort. Ved valget den 5. oktober blev selskabets kandidater og allierede den langt største gruppe på forsamlingen. Kun via de kongevalgte supplerede medlemmer blev bondevennegruppens andel af den grundlovgivende rigsforsamling bragt ned til lidt over en tredjedel af forsamlingen (Bjørn, 1999).

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Ved at undersøge konflikten mellem *Almuevennen* og *Fædrelandet* har jeg med denne artikel søgt at afdække et aspekt ved udvidelsen af det politiske felt i kølvandet på de europæiske revolutioner og afskaffelsen af enevælden i Danmark i 1848. Det åbnede politiske felt medførte bl.a. en splittelse af den hidtidige liberale opposition, en konflikt som i dette tilfælde handlede om at definere det politiske system, herunder også adgangen til det.

Fædrelandets position afviste tanken om, at sociale interesser skulle involveres i spørgsmålet om rigets grundlov med en argumentation, der indikerede, at den sociale kamp for bondens emancipation tilhørte en sfære for sig. Man burde ikke repræsentere bestemte klasser når det gjaldt spørgsmål om rigets fremtid, her skulle i stedet de største indsigter og den politiske dygtighed træde sammen.

Det var denne opfattelse Bondevennernes Selskab og *Almuevennen* udfordrede med selskabets indtræden på den nationalpolitiske scene ved iværksættelsen af en valgkamp til den grundlovgivende rigsforsamling. I deres argumentation

var det netop det faktum, at de kæmpede for en reform af landboforholdene, som legitimerede selskabets deltagelse i grundlovs-kampen. Idet man nu havde en folkerepræsentation, flyttede bondepolitikken over i denne og vedkom altså alle andre stænder. Dette legitimerede samtidig bondestandens indgang i det politiske som klasse frem for som enkeltpersoner.

Selskabets bestyrelse var som omtalt en blanding af bondepolitikere og politikere, der tilhørte borgerskabet – et resultat af at selskabet udgik både af bonde- og borgerpolitiske bevægelser fra 1840'erne. Derfor måtte bestyrelsen ikke kun legitimere sit krav om at repræsentere bondestanden udadtil, men også indadtil. Konflikten med *Fædrelandet* og i særlig grad det faktum, at selskabet udgav en artikelsamling, indeholdende aktstykkerne i denne konflikt – hvilken som sagt var selskabets eneste pjeceudgivelse i 1840'erne – bør da læses som værende et spørgsmål om positionering indadtil såvel som udadtil.

Som behandlet var *Fædrelandets* og *Almuevennens* forestillinger om det politiske, og adgangen til dette, sammenvævet med spørgsmål om, hvilke kvaliteter og dyder, man betragtede som ønskværdige og endog nødvendige for rigsdagsmanden og for den politiske vælger. Det er også åbenbart, at Bondevennernes optagelse af et valgprogram på vegne af en bestemt klasse brød med den liberale, borgerlige offentligheds idealer for den politiske proces, hvor den parlamentariske samtale ideelt set skulle foregå mellem dygtige, indsigtfulde, ligestillede mænd, der ved at lade meningene brydes kunne nå frem til det sande og rette.

NOTER

- 1 Der var ikke tale om et parti i vore dages forstand, men den organiserede valgkamp til den grundlovgivende forsamling, lukkede møder for de valgte medlemmer, aftalte stemmestrategier, en tydelig ledelse, samt det faktum at Bondevennerne i rigsdagen søgte at repræsentere en bestemt klasse, peger hen mod senere tiders politiske partier.
- 2 Bondevennernes Selskabs historie og politiske virksomhed er behandlet i en række fremstillinger om Danmarks politiske og sociale udvikling i midten af det 19. århundrede. Denne artikel trækker på arbejder af Hans Jensen, Niels Neergaard, Niels Clemmensen, Hans Vammen, Claus Bjørn og især på et upubliceret speciale fra 1972 af Hans Jørgen Lych Larsen, anført på litteraturlisten. Undersøgelsen af Bondevennernes Selskab kan beskyldes for at lægge sig i forlængelse af gårdmanslinjen

i dansk historieskrivning: En tradition som beskriver gårdmændenes generelle velstandsstigning i det 19. århundrede, og som overser at de mange husmænd, indsiddere og jordløse landarbejderes kår ikke fulgte samme udvikling (Kjærgaard 1979). Denne beskrivelse af Bondevennernes Selskab er dog ikke helt rimelig. Ved gennemgang af selskabets regnskaber for medlemskontingenter har Lych Larsen vurderet at husmændene udgjorde ca. 37 % af medlemmerne i 1847, og at den store medlemstilgang i 1848 skulle have forøget husmændenes andel af den samlede mængde medlemmer (Larsen, 1972, s. 36-40).

- 3 Dette indebar krav om indførelse af almindelig værnepligt, en ændring af beskatnings- og tiendebetalingssystemet, ikke-udspecifiserede ønsker om en bedring af husmandsstandens kår og en afvikling af fæste til fordel for selveje (*Almuevennen* 15.7.1846; Jensen, 1934, s. 528).
- 4 A.F. Tscherning, B. Christensen, J.C. Drewsen, Orla Lehmann, P. Povelsen, A.C. Glerup og N.F. Jespersen.
- 5 Balthazar Christensen, C.V. Thalbitzer, Ole Nielsen (bestyrelsens første medlem fra gårdmandsklassen), H.F. Madsen og P. Povelsen.
- 6 I.A. Hansen er ikke anført som forfatter til artiklerne, men har som redaktør forfattet hovedparten af artiklerne i bladet uden anført forfatter. I *Dansk biografisk Lexikon*, er det i øvrigt beskrevet, hvordan I.A. Hansen vakte stor forargelse, da han i *Almuevennen* tilrådede vælgerne ikke at stemme på de, der i stænderne havde stemt for bestemmelsen om kongevalgene (Elberling, 1887-1905, 5).
- 7 Bønder som ejede 4 tdr. hartkorn eller fæstede 5 tdr. eller mere.

LITTERATUR

- Bagge, P. (1969). Akademikerne i dansk politisk i det 19. århundrede. *Historisk Tidsskrift*, 12(4), 423-474.
- Bjørn, C. (1985). *Frygten fra 1848: Bonde- og husmandsuroen på Sjælland i foråret 1848*. Odense: Landbohistorisk Selskab.
- Bjørn, C. (1998). *1848 Borgerkrig og revolution*. København: Nordisk Forlag.
- Bjørn, C. (1999). *Kampen om Grundloven*. København: Fremad.
- Bondevennernes Selskab (udgiver). (1848). *Om Valgene til Rigsforsamlingen*. København.
- Clemmensen, N. (1974). Godsejernes organiserede politiske virksomhed under stænderforfatning og Junigrundlov. *Historie*, Ny række, 11, 29-58.
- Clemmensen, N. (1994). Bondevenner og bondevenner – to alen af et stykke?. *Fortid og nutid*, 2juni (2), 134-157.
- Dipper, C. (2001). Rural, Revolutionary Movements. I D. Dowe, H. G. Haupt, D. Langewiesche & J. Sperber (red.), *Europe in 1848* (s. 416-440). New York: Berghahn Books.
- Elberling, E. (1887-1905). Hansen, Jens Andersen. I C. F. Bricka (red.), *Dansk Biografisk*

- Lexikon: Bind VII* (, s. 2-9). København: Gyldendalske Boghandelse Forlag.
- Friisberg, C. (2003). *Ideen om et frit Danmark*. Esbjerg: Vestjysk Kulturforlag.
- Gundelach, P. (1990). Sociale bevægelser. I P. Gundelach, N. Mortensen & J.C. Tonboe (red.), *Sociologi under forandring* (s. 385-414). København: Gyldendal.
- Habermas, J. (2009). *Borgerlig offentlighed*. København: Informations Forlag.
- Haupt, H. G. & Landgewiesche, D. (2001). The European Revolution of 1848. I D. Dowe, H. G. Haupt, D. Langewiesche & J. Sperber. (red.), *Europe in 1848* (s. 1-23). New York: Berghahn Books.
- Jensen, H. (1921-23). Bondecirkulæret af 8. November 1845. *Historisk Tidsskrift*, 9(2), 171-232.
- Jensen, H. (1934). *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Jørgensen, E. S. (1979). Politisk aktivitet og politisk organisation i den danske landbefolkning 1835-1866. I K. Sørensen (red.), *Venstre 50 år for folkestyret* (s.13-44). København: Forlaget Liberal.
- Kjærgaard, T. (1979). Gårdmandslinien i dansk historieskrivning. *Fortid og nutid*, 28(2), 178-191.
- Kořalka, J. (2001). Revolutions in the Habsburg Monarchy. I D. Dowe, H. G. Haupt, D. Langewiesche & J. Sperber (red.), *Europe in 1848* (s. 145-169). New York: Berghahn Books.
- Landgewiesche, D. (2001). Revolution in Germany. I D. Dowe, H. G. Haupt, D. Langewiesche & J. Sperber. (red.), *Europe in 1848* (s. 120-143). New York: Berghahn Books.
- Larsen, H. J. L. (1972). *Bondevennernes Selskab og dets virke uden for de valgte forsamlinger i perioden 1846-1849*. Upubliceret speciale. Århus.
- Neergaard, N. (1892). *Under Junigrundloven*. København: P.G. Philipsens Forlag.
- Sperber, J. (1991). *Rhineland Radicals: The Democratic Movement and the Revolution of 1848-1849*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sperber, J. (2005). *The European Revolutions 1848-1851*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Søllinge, J. D. & Thomsen, N. Om: Almuevennen. *De danske aviser*.
- Søllinge, J. D. & Thomsen, N. Om: Fædrelandet. *De danske aviser*.
- Vammen, H. (2011). *Den tomme stat*. København: Museum Tusulanums Forlag.

